

Nagykunsági Tükör Székely író a Móricztanyán

A tragikus és szomorú 1920-as évben, Trianon esztendejében, szeptember végén, a nagykunsági Túrkeve város határában lévő Móricztanyán írta és fejezte be remekművű könyvét egy nagy székely író. Köszönve vendéglátó barátjának, Tóth Jánosnak a szíves vendéglátást. Az író Benedek Elek volt, a magyar gyermekirodalom megteremtője és első nagy alakja, a könyv pedig az *Édes anyaföldem!*

Benedek Elek (1859–1929), a nagy székely mesemondó mindannyiunk kedves ismerőse a gyermekkor feledhetetlen idejéből. Mielőtt azonban író lett volna, még más dolgokkal is kacérkodott. Például országgyűlési képviselő is volt egy ciklusban, a szülőföldjén, Háromszék vármegyében, Kisbaconban, a szülőfalujában, az ősi székely nemesi faluban. Nem neki való volt azonban a képviselőség, s erre hamar rá is jött. Ez sem múlt el azonban haszon nélkül. Képviselőként sok minden dolgot megismert. Rájött, hogy milyen silány, rosszul működő az oktatáspolitikát, mennyi igénytelenség, parlagság és korupció fertőzi a társadalmat. Rájön arra is, hogy a kultúrpolitika a vidéknek – akkor is! – az értéktelenséget, a giccset és a bővlit szánta. Hogy nincs magyar gyermekirodalom, s nem is igyekszik senki, hogy ezt megteremtse. Hogy a magyar gyerekek magyar könyveket olvassanak. „*Romlott intelligencia, tudatlan nép*” – idézi egy helyen a székely Ugron Gábort. Parlamenti felszólalásában is ezt hangoztatja: „*Én meg szép csendesesen beszélgetek az ifjúsági irodalomról, amely nincs, s biztatom a kormányt, áldozzon erre is valamit, hogy – legyen. Tűzzön ki jutalmat, buzdítsa irodalmunk jeleseit: szálljanak le a gyerekek közé. Idegen lelkű, rossz magyarságú könyvek ne rontsák a magyar gyermek magyarságát. Szemelvényeket olvasok fel, hadd lássák, mivel butítják a magyar gyermeket.*”

Elgondolkodtató sorok, amelyeket ma is érdemes felidézni. Ma, amikor egyes liberális kritikusok időszerűtlennek tartják Jókai Mór írásművészetét, Petőfi Sándor *János vitézét* és Arany János *Toldiját*. Amikor Gárdo-

nyival és Tömörkénnyel együtt kiserpnek a köztudatból a két világháború közötti népi irodalmat. Amikor olyan irodalomtörténet jelenik meg, amelyből hiányzik a 20. század olyan nagy magyar népi írója, mint Kodolányi János. Ha nem védjük, ápoljuk nemzeti irodalmunkat, most, a huszonegyedik órában, bizony hamarosan kifogyunk belőle, mint a tiszta környezetből, tiszta levegőből, tiszta vízből és tiszta érzésekből.

Egy nagy magyar ember és politikus, gróf Apponyi Albert figyel fel a székely író időszerű szavaira. Az ő államtitkára az a nagykunsági, túrkevei kun ember, Tóth János, aki akkoriban köt életreszóló barátságot Benedek Elekkel. S ez időtől fogva a Túrkeve határában lévő Móricztanya szinte második otthona lesz az írónak, akinek a nevét már kezdik megismerni az országban. Megalkotja az első igazán magyar gyermekkönyvet, *Székely Tündérország* címmel, amely általános sikert arat. Ezen felbuzdulva, elkezd írni hatalmas műve, a *Magyar mese- és mondavilág* köteteit.

Közben írja állandó újságcikkeit, jegyzeteit, tárcáit, elmélkedéseit, valamint a felnőtteknek szánt regényeit, amelyek bizony kevésbé sikeresek lettek. „*Egyelőre rövid lélegzetű történeteket írok napi- és hetilapba. Mi téma összegyűlt az édes anyaföldön! Sűrűn rajzanak lelkemben emberek, történetek, viaskodnak az elsőbségért: melyiknek adjak előbb életet. Gyűlnek, gyűlnek – könyv lesz belőlük.*”

Budapesti lakosként, szerkesztőként és képviselőként egyre gyakrabban jut eszébe a szülőföldje, „*az erdőzúgásos, vadgalambbúgásos Erdővidék.*”

Megismerkedik feleségével, a szegedi Fischer Máriával, aki haláláig hű társa lesz. Boldog ember is lehetne akár, sikeres írásaival, feleségével, gyermekeivel és unokáival. Kisbaconban, az ősök földjén házépítésbe kezd. Itt nyaralnak szeretett pesti unokái, s a még ereje teljében lévő, középkorú író már az összes magyar gyermek Elek apója, nagyapója. A házépítés, a tervezett kert, a nyugodt írás, és még sok minden félbemarad. 1914 nyarán ki-

tör az első világháború. Hozván maga után rengeteg szenvedést, tragédiát, veszteséget, amelyek a mai napig kihatnak a magyarság életére. Benedek Elek a kezdetétől nem híve a háborúnak, mint igaz keresztyén ember, aki mindig az egyszerű székely emberek között szeretett élni, érzi, hogy a fegyverek, a háborúk semmit sem oldanak meg a világban. A világ sebeit csak a szeretet képes gyógyítani, amit Benedek Elek egész életében, egész életével hirdetett.

1916 nyarán a románok betörnek az *édes anyaföldre*. Tömegesen menekül a székely vármegyék lakossága nyugatra, az ország belseje felé, Budapest felé. Velük menekül az író és felesége. Az *Édes anyaföldem!* című könyvében megrendítően, tárgyilagosan, s szinte egyedül a magyar irodalomban, ábrázolja a menekültek nyomorúságos helyzetét, szenvedéseit, éhségben meghalt gyerekeket és a háborús országban uralkodó fejtelenséget, zűrzavart.

A menekülők vonata a Nagykunságon halad át: „*Látom a tarlón: a magyar Kánaán földjének silány termése volt. A kukorica még lábbon áll; oly vézna a szára, oly kicsinykék a csövek. S mely buja volt a termés Erdély földjén végesvéig! Nálunk „kövér idő” járt, itt a szárazság búzát, árpát, zabot, füvet, mindent vörösre perzselt. Hisz ezeknek maguknak elegendő kenyerük sem lett, honnan adnak kenyeret hontalan testvéreiknek?*”

A mérhetelen szenvedést hozó négy éves világháború vége sem hozott békét, megnyugvást, rendet és alkotómunkát a magyarságnak. Újabb embertömegeket pusztított el 1918 őszén a spanyolnátha járvány is. Az ország anyagi tartalékai teljesen kifogytak, az emberek éheztek, fáztak és féltek. *Minden Egész eltörött*, ahogy az egyik legnagyobb s legtisztább látó magyar költő, Ady Endre írta. Benedek Eleknek elég rossz véleménye van az őszirózsás forradalomról, s annak vezéralakjáról, a politikai kalandor Károlyi Mihályról: „*Bizonyos, hogy nagy része volt a hadsereg széttűllesztésének alattomos munkájában, de ő maga*

csak látszott vezetni az aknamunkát, mivelhogy jó volt a neve cégérnek.” Felidézi a részeges kalandor ezredes, az akkori hadügyminiszter, Linder Béla katasztrófális szavait, amely már Trianon tragédiáját előlegezi: „Nem akárok több katonát látni!”

A Károlyi-kormányról Benedek Eleknek a véleménye egyértelműen negatív. S talán először ábrázolja valóságghűen ezt a korszakot a magyar irodalomban. A dolgok általánosan rosszra fordulnak, anarchiával fenyegetnek. Csak egy példa, megállapítás a sok közül: „Miként Toldi lova, szemétdombon tengődik a magyar kultúra.” Tegyük hozzá, még sok minden, az emberi erkölcstől a gazdasági életig. Benedek Elek felesége visszamegy Kisbaconba, az író Pesten tölti a karácsonyi ünnepeket, és az újesztendőt, gyermekei, unokái körében. Egyik fia, Benedek Marcell (1885–1969), a legnagyobb magyar irodalomtörténész egyike, a kiváló műfordító, ekkor Budapesten tanár. Benedek Elek élete legrosszabb idejét tölti, az öngyilkosság gondolata is felmerül benne. Az élniakarás azonban nagyobb benne, amely székely őseinek generációját is megtartotta a századok során.

A folytatás egyáltalán nem biztat semmi jóval. Az Antan nyomására Károlyi lemond, s hatalmát átadja a kommunistáknak, akik a börtönből kerülnek ki, Kun Bélával az élükön, 1919. március 21-én. Benedek Elek hamarosan megérzi a változást, hiszen a létrejött proletárdiktatúra, a Tanácsköztársaság már az első napokban beszüntette az író által szerkesztett *Jó Pajtás* című gyermekújságot, mint káros, burzsoá sajtóterméket. Még a Károlyi-időknél is rosszabb, sötétebb és zűrzavarosabb hónapok jönnek, amelyekről így ír Benedek Elek: „Huszonnégy óra alatt akarják átgyúrni a lelketlenül megcsonkított országot. Aggot és gyermeket. Be akarják zárni Isten házáat. Nemcsak akarják, de ki is kergetik az iskolából a vallást. Ezek nem akarnak hosszú életűek lenni, mert arra tanítják a gyereket, hogy ne tisztelje szülőit. Ezeknek nem szent a családi tűzhely: serdülő fiúknak, lányoknak a szabad szerelmet hirdetik. Ezek azzal alázzák meg a tanárt, hogy rászabadítják a diákat. (...) Feneketlen erkölcstelenség, rablás, gyilkolás, ártatlan emberek halálra kínzása – ez az új világ.”

Az írónak ebben a zord időben még inkább felébred a honvágya. Hiányzik Kisbacon, a szülőföld, a felesége, *nagyanyóka*, akiért rengeteget aggódik, amióta nagybeteg fiukkal, Jánossal Erdélybe ment. Rengeteget szenved a zavarosban nagy hatalomhoz jutott senkiktől, akik sokszor megalázzák a híres író, a magyar gyermekek Elek apóját. Emellett igyekeznek megnyerni őt is a maguk céljaira, az író azonban kitart a maga elvei mellett, komoly veszélynek téve ki ezzel magát. Szerencsére megbukik a diktatúra, így a gyermeklelkű, szelíd író is fellélegezhet, bár még mindig rengeteg problémája van.

Visszakapja azonban a *Jó Pajtás* szerkesztését, valamint dolgozni kezd az *Édes anyaföldem!* című önéletrajzi könyvén is, amely igazi szülőföld-regény, otthon-irodalom lesz. Szomorú karácsonyt ér meg most is, és elhatározza, hogy minél hamarabb hazamegy. Egyenlőre azonban elfogadja Tóth János barátja szíves és többszörös meghívását a nagy-kunsági Móricztanyára. Január 20-án így ír: „Ha tavaszra felszabadul a Tiszántúl, lemegyek Tóth Jánoshoz, a Móricztanyára.” Erre március végén kerül sor, Kisújszálláson száll le a vonatról. A Túrkeve határában levő Móricztanyán nagy örömmel és szeretettel fogadják, s Benedek Elek itt megnyugszik, lelkileg megújul, de testileg is, hiszen itt végezheti az otthoni paraszti munkákat: kapál, kaszál, szénát gyűjt, növényeket ültet. Közben írja a felnőtt olvasóinak szánt önvallomást, amelyből azonban egy egész korszak képe bontakozik ki. Az erdélyi írók közül csak Tamási Áron *Szülőföldem* és Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című könyveik mellé tehetjük Benedek Elek művét. De olvasván nekem még eszembe jutott a magyar népi irodalom két nagy műve: Illyés Gyula *Puszták népe* és Féja Géza *Viharsarok* című könyve is.

A Nagy-kunságban fejezi be művét, 1920 szeptember végén. A könyv elején Az olvasónak című részben így ír: „A magyar nemzet ezeréves életének legszomorúbb tavaszán fogtam a könyv írásába: az első fejezetek egy-két keserű kiszólását ez magyarázza. Azzal az érzéssel ültem íróasztalomhoz, hogy a könyv írói pályám utolsó könyve lesz – halálom után ha nyilvánosságra kerül. A vörös fergeget elviharzott, úgy tetszik,

dereng a magyar ég, nem kell írásomat az asztalfiában rejtegetnem. Az ország színe előtt róhatom le régi adósságomat ama nép iránt, amely ezer évig őrizte, védte a keleti határt, s jutalma: „honját a hazában nem leli...”

Benedek Elek még kilenc évet élt, írt még több mindent, támogatta, védte és bátorította a fiatal írókat, közöttük Tamási Áront, Kós Károlyt, Remenyik Sándort és Áprily Lajost. Megérte fia, Benedek Marcell első köteteinek megjelenését. Unokája, Benedek István (1915–1996) jeles tudós, polihisztor író lett, aki nagyapjához hasonlóan szintén kötődött a Nagy-kunsághoz, Berekfürdőhöz, ahol 1965-ben üdült. *Meleg víz* című írása ennek a nyaralásnak állít emléket, amely írás a *Lélektől lélekig* című kötetében jelent meg 1970-ben. Lássunk egy részletet ebből az írásból: „A meleg vízben egy jól tájékozott néni magyarázza a szomszédainak, hogy milyen jó ez a víz az ízületekre, a derékfájásra, mindenféle kimondhatatlan bajokra és az idegekre. Nem tudom megítélni, igazat mond-e, nem is értek hozzá, de egy dolgot feltétlenül nagyszerű hatással van ez a víz: az emberek jóindulatára. Mert én még ilyen jóindulatú világot nem láttam.” Büszkék lehetnek erre a mondásra a berekfürdői emberek. De büszkék is, hiszen az egyre szépülő fürdőben egy emlékkövön található Móricz Zsigmond és Féja Géza megjegyzéseinek társaságában, akik szintén írtak Berekfürdőről.

Végezetül elmondhatjuk, hogy a nagy-kunsági emberek mindenestül büszkék lehetnek arra, hogy e nagy íródinasztiának két tagja is megfordult a Nagy-kunságon, kötődött ehhez a vidékhez, jó embereket, jóindulatú világot találtak itt koruk zűrzavarában. Benedek Elek teljes egészében a mi vidékünkön írta az *Édes szülőföldem!* című nagy művét, a magyar szülőföld-irodalom remekét. S talán azt is tudta, hogy ő szülővidékétől annyira különböző kunsági tájak ellenére a két nép múltjában, történetében sok a rokon vonás.

A székelyek és a kunok egyként kollektív nemességet kaptak régi királyainktól. Hogy háborúban fegyverrel, békében pedig munkával szolgálják a hazát. Mint ahogy szolgálta Benedek Elek is egész életében, a hit, a szeretet és a szépség békés fegyvereivel.

Kovács János helytörténeti kutató